

Колісниченко Р.М.

Методологія дослідження глобалістичної свідомості

Здійснено аналіз особливостей застосування діалектичного, системного, структурно-функціонального, аксіологічного, якісного, діяльнісного методологічних підходів наукового пізнання, принципів методологічного плюралізму, об'єктивності, історизму та соціального підходу під час дослідження сутності, теоретичних засад, особливостей формування та механізму вдосконалення глобалістичної свідомості людства.

Ключові слова: глобалістична свідомість, методологічні підходи, принципи наукового пізнання.

Проведен анализ особенностей применения диалектического, системного, структурно-функционального, аксиологического, качественного, деятельностного методологических подходов научного познания, принципов методологического плюрализма, объективности, историзма

и социального подхода при исследовании сущности, теоретических основ, особенностей формирования и механизма совершенствования глобалистического сознания человечества.

Ключевые слова: глобалистическое сознание, методологические подходы, принципы научного познания.

The analysis of the specific application of dialectic, systemic, structural and functional, axiological, qualitative methodological approaches of the activity of scientific knowledge, the principles of methodological pluralism, objectivity, historicism and social approach in the study of nature, theoretical foundations, and the characteristics of the formation mechanism of perfection of a globalized consciousness of humanity.

Key words: globalistion consciousness, methodological approaches, principles of scientific knowledge.

УДК 32:001.891.3

Колісниченко Р.М.,
кандидат політичних наук, доцент,
директор Кіровоградського інституту
ПАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Глобалістична свідомість виконує надзвичайно важливу роль у розвитку глобальних відносин, визначенні стратегічних напрямів цивілізаційного поступу, стає однією з основних причин змін і трансформацій наявного світового порядку. Ґрунтовне наукове вивчення сутності, особливостей, механізмів розвитку глобалістичної свідомості населення вимагає раціонального визначення методології її дослідження, застосування методів аналізу глобальних тенденцій і явищ, що забезпечують цілісність, об'єктивність та послідовність опрацювання особливостей суспільного ставлення до світових проблем людства.

Філософські основи методології наукового пізнання досліджували В. Андрущенко, П. Анохін, Н. Кушнарєнко, В. Шейко, інші вчені [1; 8; 9]. На політологічному аналізі проблем вибору методологічних підходів зосередилися О. Бабкіна, В. Горбатенко, Ф. Кирилук, М. Сазонов та інші дослідники [2; 6; 7]. Утім методологія пізнання глобальних процесів, глобалістичної свідомості людства залишається недостатньо дослідженою.

Метою статті є аналіз методології дослідження глобалістичної свідомості. До цілей статті належить вивчення особливостей використання діалектичного, системного, структурно-функціонального, аксіологічного, якісного, діяльнісного методологічних підходів, принципів наукового пізнання, що застосовуються під час здійснення аналізу глобалістичної свідомості.

Глобалістична свідомість є специфічною формою суспільної свідомості, що являє собою ступінь інтересу до глобальних проблем людства, рівень знань, уявлень, оцінок стосовно значення, змісту, особливостей світових викликів, людської

діяльності, яка здійснюється з метою їхнього подолання, усвідомлення оптимальних способів розв'язання загальнопланетарних проблем, необхідності участі у їх вирішенні, суб'єктивної готовності до такої участі, а також рівень розвитку глобалістичної самосвідомості [5].

Термін «методологія» (від грецького «metodos» – шлях, спосіб та «logos» – вчення, наука) етимологічно означає вчення про методи, певну сферу наукових знань про методи пізнання дійсності. Наведене етимологічне трактування цього поняття не повною мірою відображає зміст методології наукових досліджень із позиції сучасної науки, оскільки обмежується виключно сферою пізнання, не охоплює практичних шляхів трансформації людьми політичних відносин, а тому не здатне всебічно охарактеризувати широке розмаїття сучасних якостей наукового методологічного апарату [8, с. 355–362].

У сучасному розумінні під науковою методологією варто розуміти систему принципів розробки і використання методів не лише пізнання навколишнього світу, а і його практичного перетворення, змін суспільних реалій у процесі практичної людської життєдіяльності, що здійснюється з певною метою відповідно до інтересів певної частини людства або людства в цілому [8, с. 362]. У цьому контексті методи є способами досягнення мети, що лежать в основі певним чином упорядкованої наукової діяльності, сукупністю правил, принципів, прийомів і засобів наукових досліджень. У свою чергу методи можуть об'єднуватися в методологічні підходи, що являють собою системи тісно взаємопов'язаних між собою методів аналізу певної дослідницької сфери на основі спільних принципів наукових пошуків [3, с. 67–68].

На початковому етапі здійснення наукових досліджень питання аналізу методології не виокремлювалися в окремі наукові напрями, не займали належного місця у системі наук. Початок активного розвитку методології як системи способів здійснення наукових розвідок пов'язують з іменами ідеалістів І. Канта та В. Гегеля, які звернули увагу на закономірності у сходженні від конкретного до абстрактного, зосередженні на частках цілого, суперечностях буття і людського мислення. Результатом наукових пошуків у зазначеній сфері стала розробка діалектичного методологічного підходу наукового пізнання, який базується на зв'язку теорії і практики, взаємодії внутрішнього і зовнішнього, об'єктивного і суб'єктивного [9, с. 57–58].

Діалектичний підхід передбачає дотримання логічної послідовності, становлення теоретичного підґрунтя раціонального вибору напрямів пізнавальної діяльності та належить до фундаментальних принципів наукового осмислення дійсності у всіх її аспектах. Діалектика як метод пізнання істини формує основу для аналізу і обґрунтування процесів диференціації, інтеграції, суперечності між сутністю і явищем, змістом і формою. Складно переоцінити вплив діалектики на досягнення об'єктивності в наданні оцінок всього того, що відбивається людською свідомістю, адже основою діалектичного пізнання є досвід і факти, критерієм же істинності теорії визнається виключно практика, що дозволяє точно визначити ступінь верифікації теоретичних напрацювань [9, с. 58].

Діалектика передбачає визнання значного впливу економічних процесів на політичну сферу людського буття, що може відбиватися на відносинах між економічними і політичними елітами, народом і владою, взаємозв'язку розвитку економіки, матеріального, соціального становища населення та формуванням суспільних оцінок діяльності політичного керівництва, визначенням типу політичного режиму. Однією з основних особливостей політико-економічного взаємовпливу є перевага політичних важелів над економічними. Якщо економічні, соціальні фактори, можуть змінювати політичні системи лише в головних істотних параметрах політичної дійсності, то політика здійснює суттєвий вплив на усі без винятку процеси економічного розвитку, визначає як стратегічні, так і тактичні напрями трансформації економічних відносин [2].

Відповідно до діалектичного підходу дослідження глобалістичної свідомості людства має здійснюватися з урахуванням її постійних змін, трансформацій, наявних глобальних протиріч, суперечностей, що можуть виникати між глобалістичною свідомістю, політичною культурою, практичними проявами сучасних світових проблем, глобальною дійсністю в цілому. Під впливом цих суперечностей відбувається формування характеру основних тенденцій глобального людського

розвитку, становлення політичної культури населення світу, загострення чи розв'язання цивілізаційних проблем глобального рівня.

Застосування діалектичного підходу під час вивчення глобалістичної свідомості створює необхідні передумови для визначення причин, сутності, практичних наслідків посилення світових викликів для всього людства, цілісності, взаємопов'язаності глобальних процесів, чинників формування інтересу, ставлення людей до світових загроз, суспільних прагнень до збору інформації про глобальні проблеми, її обробку, формування відповідних висновків, настанов щодо участі чи неучасті в подоланні планетарних проявів несправедливості.

Наукове дослідження характеру людського ставлення до глобальних тенденцій вимагає усвідомлення їх неоднорідності, амбівалентності, глибокого аналізу усіх можливих позицій відносно трансформації глобалістичної свідомості як чинника перетворень планетарних політико-культурних відносин. Здійснення такого аналізу не допускає дотримання лише однієї із сторін суперечностей, передбачає обов'язкове врахування усіх боків взаємовпливу світових процесів, різноманітні особливості якого можуть мати різні змістовно віддалені одні від одних причини і наслідки [2].

Втілення в життя принципу методологічного плюралізму потребує визнання того, що жодна із наукових шкіл не в змозі всебічно пояснити чинники й особливості розвитку глобалістичної свідомості народів світу, її впливу на сучасні зміни світової політичної культури. Цілісне уявлення про світові відносини може бути сформоване виключно завдяки використанню системи різноманітних методологічних підходів, методів, принципів і трактувань [2].

Важливу роль у здійсненні аналізу глобалістичної свідомості відіграє використання системного підходу, що розглядає політичні явища як системні утворення тісно взаємопов'язаних структурних компонентів. У науковому вимірі кількість визначень поняття «система» з позиції різних наукових напрямів вражає своїм розмаїттям. Одне з найбільш точних визначень «системи» дає академік П. Анохін, на думку якого «система являє собою комплекс винахідливо залучених елементів, у яких взаємодія і взаємовідносини набувають характеру взаємовпливу компонентів на отримання сфокусованого корисного результату» [1].

Системний підхід політичних досліджень було засновано у 50–60 роках ХХ століття американськими вченими Т. Парсонсом та Д. Істоном. В основі системного підходу лежить цілісність, комплексність аналізу об'єкта, його структурних елементів, розуміння системи як органічної єдності компонентів загальної структури, тісно пов'язаних різноманітними зв'язками. Змістом системного підходу є філософські уявлення про структурованість

кожного системного об'єкта, цілісність об'єктивного світу, співвідношення цілого й частин, взаємодію системи із зовнішнім середовищем, загальні закономірності розвитку систем. У цьому розумінні політична сфера життя людства є цілісним саморегулюючим механізмом, що перебуває в постійній взаємодії із зовнішнім середовищем через постійні зв'язки з політичними прагненнями, вимогами населення та суспільним впливом на прийняття глобальних політичних рішень [2; 4, с. 10–29; 6, с. 40–41; 7, с. 21; 10].

Розуміння специфіки системних взаємозв'язків глобалістичної свідомості з політичною культурою й політичною системою відкриває можливості для повноцінного аналізу світових політичних процесів, глобальних проблем, об'єктивного оцінювання людської діяльності, що здійснюється для їх вирішення, вироблення стратегічних напрямів підвищення ефективності світової політики [6, с. 40].

У межах системного підходу глобалістична свідомість розглядається як складне утворення, що складається з багатьох структурних елементів і підсистем. Варто враховувати, що глобалістична свідомість є системою лише тоді, коли кожний її компонент не в змозі виконувати спільні функції всієї системи і водночас не здатний здійснювати свої специфічні функції поза межами загальної системи. Системний підхід потребує детального вивчення системи понять, що входять до складу глобалістичної свідомості людства, таких як її пізнавальна, оціночна, емоційна, мотиваційно-вольова та інші сфери, ступінь розвитку яких відповідає наявному глобальному рівню цивілізаційного поступу [6, с. 40].

Глобалістичній свідомості властиві усі ознаки системи, що виявляються у значній кількості її складних багаторівневих взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких має специфічні характерні лише йому якості. З одного боку, глобалістична свідомість виступає важливим складником більш загальної системи суспільної свідомості, з якою вступає у тісну взаємозалежність, з іншого – являє собою окрему цілісну систему зі специфічними ознаками і принципами розвитку. Тобто глобалістична свідомість є системою, кожний з елементів якої становить самостійне утворення, що також має відповідні ознаки окремої системи. Дослідження змісту цих елементів, їх якостей, взаємозв'язку є необхідним не лише для вивчення глобалістичної свідомості як такої, а й визначення стратегії її глобального розвитку як системи.

Використання системи наукових методів дає можливість здійснити розгорнутий багатоаспектний аналіз різних сторін досліджуваного об'єкта, суттєво підвищити об'єктивність результатів дослідження, наукову цінність сформульованих висновків. Сучасна наукова методологія передбачає розгляд системи глобальних відносин як процесів,

що розвиваються під значним впливом політики, екології, економіки, соціальної сфери, суспільної моралі, культури, ідеології тощо. Отже, усестороннє вивчення глобалістичної свідомості людства, її складових частин, особливостей, механізму розвитку є неможливим без аналізу відповідних досягнень інших галузей науки, здійснення не лише політичного, а й історичного, екологічного, економічного, соціального, правового, соціологічного аналізу, чим пояснюється висока актуальність застосування міждисциплінарного підходу у дослідженні глобалістичної свідомості, врахування результатів розвитку різних наукових напрямів. На основі використання міждисциплінарного підходу доцільно аналізувати різнопланові сфери сучасних світових тенденцій, визначати типологію глобалістичної свідомості залежно від ставлення до різних видів глобальних проблем, особливості її політичних, природоохоронних, воєнних, економічних, демографічних та інших трансформацій [2].

Із використанням системного підходу тісно пов'язаний структурно-функціональний підхід, в основі якого лежить виокремлення структурних компонентів системних явищ, визначення специфіки їх функцій у відповідній системі, дистанціювання від етичної оцінки політичного життя й дотримання позитивістської орієнтації, що передбачає аналіз політичної дійсності із урахуванням усіх наявних протиріч [9, с. 63; 6, с. 39–40].

Зазначений підхід дозволяє ґрунтовно дослідити структуру глобалістичної свідомості, функціональну роль кожного з її компонентів, загальні, спеціальні функції, структурно-функціональну взаємодію з політичною культурою, зокрема, в контексті сучасних глобальних змін і перетворень. У межах структурно-функціонального підходу глобалістична свідомість розглядається як функціональна система, гармонійна взаємодія пізнавальних, оціночних, емоційних, мотиваційних та самоаналітичних структурних елементів якої здатна забезпечувати подолання проблем глобального розвитку, становлення справедливого світового порядку.

Наведений методологічний підхід є фундаментом для аналізу змісту глобалістичної свідомості як соціального явища, тісно пов'язаного з розвитком людської творчості, що здійснює вагомий вплив на формування глобального мислення. У цьому контексті глобалістична свідомість є результатом психологічного розвитку й діяльності як самої людини, так і навколишнього соціалізаційного простору, адже людська діяльність відбувається в межах певного культурного середовища, основні риси якого є важливими чинниками формування суспільного ставлення до глобальної проблематики [4, с. 10–29].

Згідно зі структурно-функціональним підходом до аналізу глобальних відносин, глобалістична свідомість продукує складні глобальні функціональні взаємодії, внаслідок яких відбувається формування

моделей суспільно-політичної діяльності, необхідні для розв'язання проблем світового масштабу. Таким чином, функціональне трактування сутності глобалістичної свідомості створює відповідне підґрунтя для дослідження особливостей її взаємозв'язків з політичними інститутами, відносинами, іншими політико-культурними утвореннями.

Не менш важливим із позиції дослідження глобального мислення є аксіологічний або ціннісний підхід, який передбачає здійснення філософського аналізу ціннісних аспектів глобалістичної свідомості, категорій людяності, гуманності, справедливості, зосереджує увагу на виробленні еталонного зразка глобального устрою, оснований на врахуванні інтересів і потреб кожної людини, способів його втілення в життя відповідно до розвитку аксіологічного наповнення політичних поглядів людства [7, с. 21].

У цьому розумінні глобалістична свідомість є складною системою цінностей відносно формування стратегії глобального людського поступу, що вироблені в умовах певного соціального середовища та відображають рівень розвитку наявних соціальних якостей політичних систем у їх загальнопланетарній взаємодії. Глобалістична свідомість включає в себе весь набір політичних, екологічних, соціальних та багатьох інших цінностей, які існують у сфері глобальних загроз, що відрізняє її від інших близьких за змістом політологічних категорій. Такі цінності разом із глобальними інтересами становлять мотиваційну основу глобалістичної свідомості, що визначає основні напрями формування суспільного ставлення до глобальних проблем, їх значення, актуальності, способів розв'язання. Саме особливості ціннісного ставлення людей до світових викликів лягли в основу розробки оціночної сфери глобалістичної свідомості, детального визначення характерних рис кожного із запропонованих видів оцінювання глобальних проблем.

Аксіологічний характер глобалістичної свідомості значною мірою визначається під впливом єдності та водночас протистояння індивідуальних, групових, національних та глобальних цінностей, на основі яких формуються відповідні пріоритети національної на світової політики. Найбільш відчутно подібне ціннісне протистояння виявляється у розвинених державах, громадяни яких опиняються перед вибором: надавати допомогу країнам, що розвиваються, для забезпечення подолання глобальних економічних диспропорцій, переведення світового економічного розвитку у русло людяності і справедливості або зосередитися на розвитку національної економіки, ігноруючи інтереси більшості країн, що потребують підтримки.

Ціннісний підхід визначає культурні, моральні, духовні якості глобалістичної свідомості, характеризує її як міру людяності суспільства та спрямований на досягнення балансу між різного роду ціннос-

тями, результатом якого має стати розуміння усіма народами необхідності дієвої гуманізації системи глобальних політичних, економічних, гуманітарних та інших відносин.

Якісний підхід базується на філософському дослідженні свідомості як певному якісному стані суспільства в конкретно-історичних реаліях. Отже, у межах якісного підходу глобалістичну свідомість варто розглядати як якісний стан людства, що проявляється в наявному рівні становлення суспільних поглядів, переконань відносно світових проблем, готовності до участі у їх гуманному вирішенні. Таким чином, якість глобалістичної свідомості людства значною мірою характеризує ефективність глобальної людської діяльності, спрямованої на гуманізацію глобальних відносин, а отже, і успішність подолання світових загроз.

Рівень розвитку глобалістичної свідомості населення світу визначає стан як глобального політичного порядку в цілому, так і окремих його компонентів: регіонів, країн, народів, суспільних груп, членів суспільства. Відповідно, найбільш чітким критерієм розвиненості глобалістичної свідомості людства може бути стан окремих елементів системи глобального устрою, що в сукупності складають загальну картину стану справ у світі.

Зміст діяльнісного підходу в контексті вивчення глобалістичної свідомості полягає у дослідженні особливостей суспільної діяльності, що відображається на глобальних процесах, ступеня готовності населення до активних дій, необхідних для подолання світових екологічних, воєнно-політичних, соціально-економічних та інших загроз. В межах цього підходу глобалістична свідомість розглядається як особливий вид творчої діяльності, реалізації творчих сил людства, що можуть бути спрямовані на зміни якостей світових відносин.

Відповідно до діяльнісного підходу, розвиток глобалістичної свідомості відбувається в постійному динамічному процесі людської діяльності, під впливом якої формуються знання, цінності, переконання, які складають основу суспільного бачення причинно-наслідкових зв'язків тенденційного посилення планетарних викликів людству. За допомогою використання зазначеного підходу доцільно здійснювати аналіз особливостей збору населенням інформації про світові загрози, електоральну підтримку політичних лідерів, які пропонують дієві шляхи гуманізації світового порядку, участь у роботі громадських організацій, мітингах, демонстраціях, інших публічних заходах із метою розв'язання глобальних проблем.

Вивчення глобалістичної свідомості вимагає застосування методологічних принципів об'єктивності, історизму та соціального підходу. Принцип об'єктивності застосовується у дослідженні глобалістичної свідомості людства в цілому, її структури, функцій, типології, особливостей роз-

виту як неоднорідних, суперечливих процесів і явищ, що мають широкий спектр як позитивних, так і негативних якостей.

Використання принципу історизму відбивається в дослідженні процесів формування глобалістичної свідомості в конкретно-історичних умовах, виявленні тенденцій, перспектив їх розвитку, зв'язку з попередніми історичними етапами наукових досліджень. Дотримуючись принципу соціального підходу, мають бути враховані інтереси країн, регіонів, соціальних груп, представників різних типів глобалістичної свідомості, ступінь їх відповідності спільним інтересам всього людства.

Висновки. Безсумнівно, визначальний вплив глобалістичної свідомості населення планети на сучасний стан справ у світі, майбутню долю всього людства підкреслює доцільність детального наукового аналізу цього складного політологічного феномена як окремого явища з чітко визначеними об'єктивними межами і властивими лише йому унікальними якостями. Саме глобалістична свідомість, що відображає виключно загальносвітові проблеми, здійснює найбільш відчутний вплив як на загострення, так і подолання найбільших глобальних загроз сучасності, чим зумовлена висока перспективність подальших досліджень особливостей її формування та шляхів якісного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анохин П.К. Избранные труды: философские аспекты теории функциональной системы / П.К. Анохин. – М. : Наука, 1978. – 400 с.
2. Бабкіна О.В. Методологія дослідження політичного життя суспільства / О.В. Бабкіна // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін». – К., 2009. – Вип. 2. – С. 3–8.
3. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К. : ВІРА-Р, 2002. – 506 с.
4. Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Оксана Сергіївна Дьоміна. – К., 2007. – 217 с.
5. Колісніченко Р.М. Глобалістична свідомість: поняття, структура, типологія / Р.М. Колісніченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін». – 2012. – Вип. 9. – С. 117–124.
6. Кирилюк Ф.М. Політологія / [Ф.М. Кирилюк, М.І. Обушний, М.І. Хилько та ін.]; за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Здоров'я, 2004. – 776 с.
7. Сазонов М.І. Політологія : [навч. посібник для студ. вищих навч. закл.] / М.І. Сазонов, О.А. Фісун, В.І. Чигринов. – Харків : Фолио, 1998. – 735 с.
8. Філософія політики : підручник / авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко та ін. – К. : Знання України, 2003. – 400 с.
9. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підручник] / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
10. Parsons T. Evolutionary Universals in Society / T. Parsons // Amer. Sociol. Rev., N.Y. – June 1964. – Vol. 7, Review 29, № 3. – P. 339–357.